

MÓRICZ ZSIGMOND: TRAGÉDIA

ELEMZÉS

(rövidített változat)

Vázlat

Bevezetés: szakítás a parasztromantikával, az elbeszélői módszer megújítása, az anekdotikus novella elmélyítése, realizmus, naturalizmus, a dialógusok életszerűsége

Téma: rétegzett – a hős jelentéktelen kisember, a történet morbid anekdota – sorstragédiává emeli: Kis János öntudatra ébredése (lélektani novella) – a parasztság kegyetlen sorsa (ideologikus novella)

Az elbeszélő: narratív novella, objektív, egy-két elrejtett értelmező mondat („A szegénységet rúgta el magától”), ál-függőbeszéd („s érezte, hogy most olyat, de olyat tudna ütni, hogy mindent törne-zúzna utána.”)

Jellemábrázolás: nagyrészt indirekt – a hőst szavain és tettein keresztül jellemzi – groteszk megjelenítés, állatanalógia, naturalizmus – az ösztönök szintjére lecsúszott hős (gogoli hatás)

Szerkezet: klasszikus, a hős külső-belső útja (**1. expozíció:** a környezet és a hős bemutatása – evés, alvás, közben a hős előtörténetének elmesélése, három nemzedékre tágitja ki Kis János sorsát; **2. határhelyzet.** a „lázadás” **3. konklúzió:** a hős öntudatra ébredése, az állatanalógia tetőpontja, a hős halála, az elbeszélő először nevezi embernek), drámai feszültségkeltés, késleltetés

Hangnem: groteszk, a végén átvált pátoszra

A cím: értelmező – feszültség az első, az utolsó mondat és a cím között

Móricz átütő sikerét parasztnovellái hozzák meg, amelyekben **szakít a romantika idealizáló felfogásával.** Nála jelenik meg először a paraszti világ illúzióktól mentes, valódi arca, **kritikai realizmussal** és **kegyetlen naturalizmussal** bemutatva. Szakít a mikszáthi kedélyesen anekdotázó elbeszélővel, az ő narrátora **objektíven, szenttelen hangon** adja elő a történetet. **Dialógusaival** is a realizmust követi, hősei már úgy beszélnek, ahogyan az életben: szóhasználatuk, hiányos mondatfűzésük **a paraszti élőbeszéd** pontos másai.

A *Tragédia* témája rétegzett, egyszerre lélektani és eszme novella. A történet egy morbid anekdota, Kis János halálra eszi magát. Ezt a morbid anekdotát mélyíti el lélektanilag és gondolatilag. Egy egyéni sorstragédián túl a parasztság kegyetlen, tragikus életét is bemutatja. Mint lélektani mű az ösztönlény szinten élő ember öntudatra ébredését kíséri nyomon, Kis János életén keresztül egy társadalmi réteg, a parasztság reménytelen helyzetét, tudati szintjét ábrázolja. Nyilvánvaló a gogoli kisember hatása. Itt is, akár csak *A köpönyeg* c. elbeszélésben, egy végletekig lecsupaszított, jelentéktelen hőst tesz alkalmassá az író arra, hogy egy egész réteg képviselőjévé váljon.

A *Tragédia* narratív novella, a szöveg nagy részét az elbeszélői szöveg teszi ki, amit csak néha szakít meg a hős egy-egy rövid mondata. A móríci elbeszélő egyes szám harmadik személyű, objektív, érzelemnyilvánítás nélkül közvetíti az eseményeket. A hőst indirekt módon, szavain és tettein keresztül jellemzi, közvetlen elbeszélői értékelés nincs, leszámítva egy-két értelmező mondatot, amelyekkel az olvasói megértést segíti. Ilyen értelmező mondatok elszórtan találhatók a szövegben, a novella elején, közepén és végén: „Senki sem törődött vele, a tulajdon fia sem.” „A szegénységet rúgta el magától.” „...egész valója egyetlen nagy akarattá keményedett. Úgy ment eléje, mint valami emberei léten felüli feladatnak.” „Senki sem vette észre, hogy eltűnt, mint azt sem, hogy ott volt, vagy azt, hogy élt.” Ezek a mondatok a szöveg pillérei, amelyek a történetet a pusztán anekdota szintjéről a sorstragédiák magasságába emelik.

Bár az elbeszélő végig távolságot tart a hőssel szemben, az időnként alkalmazott ál-függőbeszéddel testközelbe hozza őt. Az ál-függőbeszéd mikszáthi örökség, amely egy sajátos elbeszélői módszer, a hős szóhasználatának elrejtése az írói narrációban. Nézzünk egy-két példát a *Tragédiából*! Néha csak egy tájnyelvi szóalak idézi a hőst: „Még annyit hallott, hogy Sarudy Pál bornyút is vágatott a lakodalomra.” „...s elment a kutya után földi mogyorót keresni.” Máskor egy egész mondatot fűz az elbeszélői szövegbe: „A keze ökölbe szorult, s érezte, hogy most olyat, de olyat tudna ütni, hogy minden törne-zúzna utána.” A vastagon szedett részletek valójában Kis János szavai vagy gondolatai, s arról árulkodnak, hogy Móríczzal ezzel a módszerrel hozza testközeliségbe a hőst.

Kis János jellemének bemutatása, az utolsó sorok kivételével, végig groteszk, szánalmasan komikus vonások vegyülnek a tragikus felhanggal. Már a hős felvezetése is groteszk: „Kis János megette az almásételt, amit szeplős, málészájú fia, aki ijesztően hasonlított hozzá, kihozott utána.” Egyetlen mondat, mégis mennyi mindent rejt el benne

Móricz! Először is a név tucatnév, amellyel máris jellegteleníti hősét, majd ezután következik egy indirekt leírás, amelyben a fiú külsejében tükrözteti az apát, valójában két nemzedéket jelenít meg. A „málészájú” jelző előre vetíti Kis János szellemi-lelki tompaságát, s egyben sorsának öröklődését.

A jellemábrázolás legfőbb eszköze a naturalizmus, a hős testi megnyilvánulásainak, gesztusainak részletes leírása. Ezekben a leírásokban az **állatanalógia** vonul végig, Móricz **állandóan egy éhes kutyához hasonlítja hősét.** „*Olyan üres volt az edény, mintha a Bodri már ki is mosogatta volna.*” „*Mikor Kis János felébredt, első dolga volt megnyalni a száját.*” „*Egy vadállat makacs dühével viaskodott önmagával.*” „*széles vasállkapcája összekattant*” Ennek a tudatosan végigvitt állatanalógiának a csúcspontja, amikor halála előtt Kis János azt mondja magának: „*Dögölj meg kutya!*” Ezzel az állatanalógiával Móricz **dehumanizálja hősét,** a naturalista leírások, a durva testbeszéd ismétlődése (Kis János dühében mindig rúg egyet) **az állati szinten élő, ösztönlény képzetét keltik.** A dehumanizáció mélypontja egy másik morbid anekdota Kis János apjának haláláról. „*Nevetni csak egyszer nevetett életében jóízűen, akkor, amikor az apja le akarta őt ütni, amiért megette az egész tál galuskát, s amint feléje sújtott, a saját ütésétől megtántorodott, felbukott s falba vágta a fejét. Bele is halt.*” Ez az embertelen történet Kis János halálának eseményríme a novellában, hiszen ő is étel miatt hal meg. Móricz **így tágítja ki a hős nyomorult életét három nemzedékre, amelyeknek közös vonása az állandó ÉHSÉG.**

Ez egyben a novella **vezérmotívuma** is. A hős dehumanizációját szolgálja az is, hogy életét, vágyait lecsupaszítja a puszta éhségre. Életének egyetlen öröme az evés. Kis János éhségét a hős megjelenésének pillanatától fokozatosan növeli úgy, hogy állandóan közbeveti az ételekről való álmodozását. „*–Lesz húsleves. Jó sárga, zsíros tyúkhúsleves [...] – Azután töltött káposzta ...[...] – Először lesz tyúkhúsleves...[...] Ujjnyi vastag volt a tetején a sárga zsír, mely már nem is szakadt karikákra, hanem egybefolyt.*” Az ételek expresszív leírásának ismétlése az olvasó gyomornedveit is beindítja, Móricz ezzel kelti fel a hős iránti empátiát, miközben az állatanalógiával el is riaszt tőle, azaz **a befogadó hóshöz való viszonya is ellentmondásos – együtt érez vele, de viszolyog is tőle, a groteszk írói eszközök miatt.** Ám nyilvánvalóan ez is az író célja. **Ez az éhség maga a paraszti sors,** amely ilyen ember alatti szintre szorítja le nemcsak Kis Jánost, de sorstársait is. Ebből **a puszta létfenntartásért folytatott életből hiányzik az embertelenségből kiemelni képes lélek és szellem.** „*Olyan volt, mint egy ember; két szeme volt, meg egy orra. Bajusza is volt. És sohasem jutott eszébe semmi. Ha reggel volt, felkelt, este lefeküdt; mikor eljött az ideje megházasodott. Akkor lakott*

utoljára jól, beteg is lett tőle. Katona nem volt, a faluból tízszer se volt kinn, akkor is csak a vásáron.” Ha lehántjuk Kis János történetéről a morbid anekdotát, akkor íme, ez marad: a tipikus paraszti élet állati sorban. Az állatanalógia nemcsak Móricz írói eszköze a paraszti lét bemutatására. Juhász Gyula *Tápai lagzi* c. verse is ugyanezzel az eszközzel mutatja be ezt a dehumanizált világot.

„*Az ember medve, alszik és morog.*

Benn emberek és künn komondorok.” (1923)

De itt van József Attila *Tiszazug* c. verse is, bizonyosságul arra, hogy a móríci látélet még évtizedek múlva is igaz

„*Belül is pöttyös állatok,*

Ütődött, kékes öregek

Guggolnak, mordulnak nagyot,

Csupán hogy ne merengjenek.” (1929)

KIS JÁNOS SORSALAKÍTÓ ÉHSÉGE VALÓJÁBAN EGY EMBERIBB LÉT IRÁNTI SÓVÁRGÁS, ez azonban **nem tudatosul a hősbén**, csak az olvasóban. Az állati sorban élő parasztember **csak annak a felismeréséig jut el, hogy az élet igazságtalan**, van, akinek több jutott. Célja, hogy kiegye Sarudyt a vagyonából, **szánalmasan komikus vállalkozás**, a hős tudati szintjén azonban maga **a sors elleni LÁZADÁS**.

A harcra készülő Kis János leírása ellenpontozásra épül: miközben a legyűrendő étel, mint cél komikussá, sőt primitíven groteszkké teszi szándékát, Móricz egy mondattal mégis heroizálja lázadását: „*Ezzel a vak és vad elszánással szállott szembe valamelyik őse egy kétezres emberből álló török sereggel.*” Így kerül groteszk párhuzamba az ötven töltött káposzta és a kétezres ellenség, s **ezért látjuk egyszerre komikusnak és tragikusnak a hőst**. Az ellentétekre építő elbeszélő ekképp készít fel minket a címben előrevetített tragédiára, miközben folyamatosan a hős primitív lélektanát hangsúlyozza.

A novella szerkezete klasszikus, az expozíció, a határhelyzet és a konklúzió a hős külső-belső útját követi végig. **Külső útja a morbid történet (halálra eszi magát), belső útja a haragtól a lázadáson keresztül a halál előtti megvilágosodásig tart.**

Móricz szinte észrevétlenül vezeti fel a novella igazi témáját, a paraszti sors kegyetlenségét, amit az „embertelen” jelző vetít előre. De az enyelgő fiatalok viselkedésére tett megjegyzés: „*mintha ez volna az élet főfő tennivalója*” is előrevetít, **a sorsukba beletörődő emberek tudati szintjét mutatja meg.**

Ettől a környezettől távolodik el ebéd közben különcként az érzelmek és gondolatok nélküli, primitív ösztönlény Kis János, hogy azután lázadó hőssé nőjön. **Paradox módon**

ebben a primitív ösztönlényben ébred fel egyedül a sors elleni tiltakozás eszméje, s emelkedik halála előtt egy magasabb tudati szintre. Igazi hőssé válását azonban megakadályozza jelentéktelensége és láthatatlansága, amelynek hangsúlyozásával Móricz a paraszti réteg magára hagyatottságát, a környező társadalom közönyét érzékelteti.

A novella eseményszövege, a jellemábrázolás már elemzett módszere Kis János tudati változását követi nyomon a **drámai feszültségkeltés** eszközeivel. Az előtörténet ideje két síkon mozog: miközben a hős lakodalom előtti napját követjük végig, az elbeszélő beleszövi Kis János előéletét, melynek során kialakul bennünk a primitív ösztönlény képzelete. Ebben a részben Móricz halmozza a hősben dúló harag gesztusait: *„A keze ökölbe szorult...[...] Megrúgta az edényt...[...] lerugdosta lábáról a kölöncöt [...] Nagyot rúgott [...] A szegénységet rúgta el magától.”* A **„rúg”** ige ismétlődő használata jelzi a **készülődő lázadást**, egyelőre csak érzelmi szinten. Ezek, a hős érzelmi-indulati folyamatait nyomon követő mondatok torkolnak a novella kulcsmondatába: *„Úgy ment eléje, mint valami emberi léten felüli feladatnak.”* Ez a lélektanban jártas elbeszélő reflexiója, a hősben ugyanez a gondolat nem tudatosul, hogyan is tudatosulna, hiszen Kis Jánosnak nincsen magasabb szempontú rálátása saját életére, lázadása az ösztönök, indulatok szintjén marad.

A novella határhelyzetét az ötven töltött káposztával folytatott komikus és reménytelen harcának részletes leírása teszi ki. Az olvasó eleve tudja a cél elérhetetlenségét, ezért a hős kudarca mintegy kódolva van a történetbe, a részletező leírás csak fokozza annak várhatóságát – és egyben elfedi a hősben belül zajló folyamatot. Az ételek leírása, Kis János konok habzsolása, az állatanalógia ismétlődése („összecsikorította fogát”, „nyakán az erek kötélvastagságra dagadtak”) a puszta testi küzdelmet hangsúlyozzák, hogy a tetőpontra, a hős **halála előtti pillanatban, előkészítés nélkül Kis János önreflexiójába fussanak: „Dögölj meg, kutya.” Az elbeszélő által következetesen alkalmazott állatanalógia itt válik a hős önreflexiójává. Azzal, hogy kutyának nevezi magát, most már egy magasabb tudati szinten értelmezi saját sorsát. Az elbeszélő és az olvasó azt mondaná: ez az ember állati sorban, emberhez méltatlan körülmények közt élt. Kis János nem tud így fogalmazni, de ösztönösen megérzi. **Eljutott egy magasabb emberi létezés küszöbéig, az öntudatosodásig, de története a megvilágosodással lezárul, az állati sorból való kitörés lehetősége nem adatott meg. Története párhuzamba állítható Akakaj Akakijevice történetével, ott is csak a lázadásig jut el a hős, egy emberibb életben való újjászületése már nem lehetséges.** Abban is hasonlít a két hős, hogy Gogol kishivatalnoka is extrémül jelentéktelen voltában jut el az emberi méltóság küszöbéig, környezetében ő az egyetlen, aki – ha csak egy**

pillanatra is – kilép dehumanizált létéből, míg a többiek ugyanúgy élik tovább szánalmas életüket.

Ezt a megvilágosodást és tragédiát hangsúlyozza **a novella konklúziója, melyben az elbeszélő hangneme a groteszkból a pátoszba vált át, és először nevezi hőst embernek**, mintegy az eddig uralkodó állathasonlatok ellenpontjaként: „ *Az ember két keze a levegőbe kapott; sovány hosszú teste megfordult, s hanyatt vágódott. Irtóztatós vonaglásban vergődött hangtalanul a földön, míg csak végleg el nem csendesedett.*”

A novella címe beszédes ellentétben áll az első és az utolsó mondattal. Az első mondat: „*Mindenki a Sarudy-lány holnapi lakodalmáról beszélt*” „félrevezeti” az olvasót a novella témáját illetően, azután a groteszk hőssel és történettel tompítja a „tragédia” szó pátoszát, sőt komikumba fordítja, hogy végül a kisszerű és szánalmas hős igazi tragédiáját bontsa ki – lázadásának reménytelenségét, észrevétlenségét.